

Александър Ковачев

**ГРАМАТИКИ И РЪКОВОДСТВА
ПО НЕМСКИ ЕЗИК,
ИЗДАДЕНИ В БЪЛГАРИЯ (1878 – 1944 г.)**

Освобождението на България през 1878 г. от петвековното османско иго поставя страната пред фундаментални задачи, свързани с премахването на чуждата политическа власт и с ликвидирането на остатъците от старата система за земевладеене и земеползване.

Основен проблем пред българските правителства, взели участие в управлението на страната в следващите години, е постигане на национално единение, като първи важен успех в тази насока е реализирането и защитата на Съединението през 1885 г. на Княжество България с Източна Румелия¹.

Наред с подема на икономиката, стратегията на културното развитие на страната е ориентирана към скъсване с ориенталската изостаналост и с бързото интегриране с новия буржоазен свят, като се следват европейските норми и модели в тази насока.

Особеното за образованието, науката, изкуството на този труден за България етап е, че те се изграждат при нетрадиционни в сравнение с другите страни условия: липса на модерни културни институти в сферата на образованието, музиката, изобразителното изкуство; незадоволително материално положение на огромна част от населението; доминирание на традиционна народна култура при липса на способна на меценатство социална прослойка.

Голяма част от българските интелегенти завършват образованието си в западноевропейски и руски гимназии, университети, академии, а определящ фактор е и влиянието на чужденците, намиращи се тогава у нас, предимно чехи и руснаци и по-малко французи, германци, италианци и др., което спомага за по-бързото и лесно приспособяване към европейските норми на развитие.

След Освобождението бързо се развива издателската и печатарската дейност, като над 50% от книжовната продукция се издава и печата извън столицата – Пловдив, Варна, Велико Търново, Русе и други градове.

Подемът в издаването на книги е главно в резултат на нарасналите нужди от литература, обслужващи обществено-политическия, стопанския и културния живот на страната в условията на капиталистическо развитие. С основание ще изтъкнем, че спрямо съдържанието им преобладават учебниците, ръководствата, помощната литература, официалните издания и др. Обект на разглеждане в настоящата статия са граматиките и ръководствата по немски език, издадени в България през периода 1878 – 1944 г. Техният брой е 42, като в това число включваме всички заглавия, на които действително е отбелязано, че са от тази видова категория (без речниците, разговорниците и учебниците за висшите училища), както и групата “други” – методически указания, съкратени курсове, дори радиокурсове и т. н., свързани с по-бързото и лесно усвояване на езика.

По цифрови показатели граматиките са 13 на брой, ръководствата – 9, а останалата група – 20, като си запазваме правото да твърдим, че някои от тях също отговарят на критериите за ръководства.

Спрямо езика на който са издадени всичките 42 помагала, преобладават помагалата на български език – 37 броя, а 5 броя са на немски език. Не присъстват сведения за публикации на други езици.

По отношение годината на обнародването им положението е по-пъстро, тъй като периодът е твърде голям, а и някои са преиздавани повече от един път. Това обаче не е

пречка да установим колко са еднократно излезлите и колко са преиздадените и допълнените.

Чувствително се отличават 1942 и 1943 година, с по 6 произведения. От 1942 г. това са “Немски език в 35 урока. Метода на Германската академия”... от Волфарт Клее² и Магда Геркен в обем 32 страници, и от Марин Абаджиев³ – “Немска граматика” в 152 страници, която през следващата 1943 година е допълнена, преработена и нараства на 171 страници. През 1945 и 1947 г. тя отново претърпява промени, но те са извън хронологичните граници на разглеждания тук период. Пак в 1942 г., във внушителен обем от 208 страници, срещаме произведение, преведено от хърватски език, с автор Франц Славич⁴ – “Немски език в 3 месеци”, преработено и издадено за втори път в 1943 г. Тук е редно да споменем радиометода за изучаване на немски език чрез “Радио курс за изучаване на немски език. Радио преподаватели”, предоставен ни от Карл Хелвиг⁵ в две части, както и “Немска кореспонденция” от Ан. Т. Чапкънов⁶ в 144 страници.

От излезлите в 1943 г. 6 произведения две са първи издания, но са в незначим обем. Те са от Иван и Люба Михайлови⁷ – “Аз говоря немски. Първа книга – първи стъпки. Самоучител” в 25 страници, а второто – “1000 думи немски” от Анастасия Митева⁸.

На другите се спряхме, когато говорехме за предходната година, поради което остават извън вниманието ни. В 1943 г. за четвърти път се появява I част от “Немска граматика на Серафим Барутчийски”⁹ в 256 страници, третото издание на част II – “Синтаксис” – от същия автор, публикувани за първи път съответно в 1909 и 1925 г.

По количество на материалите 1916 г. се нарежда на второ място с четири оригинални и едно преиздадено произведение. Това са “Пълно ръководство за изучаване на немски език по естествен път чрез американската метода. С приложен Обширен разговорник”, съставено от Симеон Балкански¹⁰ в 126 страници; на Б. С. Мишайкова¹¹ – “Немски език в три месеца. Най-бързо и лесно изучаване на езика без учител. С точното произношение в текста” в 96 страници. Григор Ка-

сиев¹² ни представя свое “Ръководство за изучаване на немския език без учител”, след което следва друго помагало – без конкретни данни за автор¹³, както и второ поправено и допълнено издание на книгата на Иван Мишайков¹⁴ (първото – от 1909 г.).

Редно е да отбележим, че 1941 г. е на трето място по брой на обнародваните учебници. Отчитаме появата на две ръководства, едно помагало и второ издание на познато от по-рано на читателите. Илия Бърдаров¹⁵ е автор на “Немски език в 100 дни. Сто уроци. Пълно ръководство за изучаване на немски език”, а следващото е част I на граматика¹⁶ в 48 страници. Произведението на Дончо Иванов¹⁷ е първи номер от серия, която включва конкретно в случая приказка от Братя Грим “Сладката каша и доброто дете”. През 1927 г. в печатница “Гутенберг” отпечатано “Българин в Германия. Най-простата и най-лесната метода за бързо изучаване на немски език с най-точно произношение”¹⁸, която явно събужда интереса на читателите и в 1941 г. се налага да се появи повторно.

В 1935 и в 1902 г. регистрираме по три помагала, като едното от 1902 г. е преиздадено, което засилва интереса ни към него, а именно – от Антон Безеншек¹⁹ – “Немска граматика с упражнения по Ф. Ановата метода” в 112 страници. По-нататък те значително намаляват, като по два материала откриваме в 1889, 1894, 1909, 1917, 1925, 1927, 1938 година, а в 1931 – 1934 г. единият е писма. По една разработка има съответно през 1887 – 1888, 1890 – 1893, 1898, 1911, 1923, 1929 – 1930, 1939 – 1940, 1944 г.

Въпреки че разглежданият период не е малък (1878 – 1944 г.), в голяма част от годините не се срещат материали за изучаване на немски език, което обосновахме в началото с трудния период на възстановяване на страната след Освобождението и с преминаването ѝ към частнокапиталистически начин на производство. Липсват данни за наличието на този вид литература през 1878 – 1886, 1895 – 1897, 1899 – 1901, 1903 – 1908, 1910, 1912 – 1915, 1918 – 1922, 1924, 1926, 1928, 1936 – 1937 г., което означава, че за 67 години включително, в 36 от тях не е издавано нищо в България по интересуващия ни въпрос.

По отношение на авторовото присъствие също можем да представим кратка съпоставка. От общо 42 помагала, ръководства и др. 10 са от авторски колективи, а в останалите 32 са взели участие 33-ма творци, от които 23-ма българи и 10 чужденци. Един от тях е отзив от българин за произведение на немски автор. Самостоятелно издадените са 27, а в съавторство 5. Налице е съвместен труд от българин и двама чужденци (от 1932 г.), което свидетелства за добро сътрудничество в тази област.

Най-ярко присъства Антон Безеншек²⁰, с четири разработки, първата от 1887 г. със заглавие “Ново практическо ръководство за лесно изучаване на немският език по Ф. Ановата метода” По-късно, в 1890 и 1898 г., то е поправяно и преиздадено, а от 1889 г. е друга негова граматика (излязла и в 1902 г., която вече споменахме по-горе). Останалите са от 1894 и 1902 г., но по-подробно на тях няма да се спираме.

С по два материала са съответно С. Калпакчиев²¹ (в 1911 и 1923 г), вторият – на немски език, и Иван Ан. Миладинов с едно ръководство в две части (от 1891 и 1892 г.), а другото произведение е граматика от 1902 г. с таблица на неправилните глаголи. Чуждестранните съставители са осем, като две от произведенията са в съавторство. Най-старото, от 1888 г., е от Т. Кайзер, следват М. Грасл и М. Беловеждова с “Практическа българо-немска кореспондентна метода за изучаване на немски език със съдействието на немската академия в Мюнхен. Писма I – XXIV” (от 1931 – 1934 г.), Алфред Саломо в 1935 г., Карл Хелвиг, за когото вече стана дума по-горе, също Волфарт Клее и Магда Геркен с “Немски език в 35 урока”, Франц Славич – “Немски език в 3 месеци”, все от 1942 г. От общия брой – 42 източника – 25 са издадени в София, от тях 4 на немски, а останалите на български език; в Пловдив – 9; в Търново и Плевен по 2, в Ямбол, Свищов, Шумен и Русо по 1 материал.

В заключение можем да кажем, че въпреки сложната обстановка в страната след Освобождението до 1944 г. все пак съществува известно многообразие в разглежданите граматики и ръководства за изучаване на немски език у нас. За 67-годишния период това са 42 произведения на двата

езика, като през определени години те въобще липсват, но това е повече в края на XIX век и по-малко през XX. През други години забелязваме по 4, 5, дори 6, което е показателно. Автори като Антон Безеншек, С. Калпакчиев и Иван Миладинов трайно присъстват в съответната област, а по-голямата част от помагалата са отпечатани в София, Пловдив и в други големи градове. Обемът им говори, че това са помагала, в по-голямата си част във формата на книга, задоволяващи интересите на различни читателски категории, различни по своята методика на преподаване и усвояване на учебния материал.

Всичко това ни дава основание да твърдим, че немският език е един от предпочитаните за изучаване у нас чужди езици през разглеждания период, което налага и изготвянето и издаването на необходимата учебно-помощна литература за организирано и самостоятелно обучение.

БЕЛЕЖКИ

¹ Елена Стателова и Андрей Пантев. Съединението на Княжество България и Източна Румелия 1885 година. С., Просвета, 1995. 199 с.

² Волфарт Клее и Магда Геркен. Немски език в 35 урока. Метода на Герм. Академия. Урок № 1. С., Модерна домакия [1942]. 32 с. 3000 тир.

2. изд. Писмен курс по немски език. С., п-ца Одеон, 1944. 288 с. 2000 тир. Излязло в 9 свезки (18 урока)

³ Марин Абаджиев. Немска граматика. С., (п-ца Пирин) 1942, 152 с. 4000 тир.

2. доп. и прераб. изд. 1943. 171 с. 5000 тир.

3. подобр. изд. п-ца Книхеграф, 1945. 164 с. 7000 тир.

4. доп. подобр. изд. [изд. авт.]. 1947. 168 с. 6000 тир.

⁴ Франц Славич. Немски език в 3 месеци. Прев. от хърватски Люба Михайлова и Иван Михайлов. С., п-ца Полиграфия [1942]. 208 с. 3000 тир. (Метода на школата проф. Фр. Славич)

2. прераб. изд. 1943. 208 с. 5000 тир.

⁵ **Карл Хелвиг.** Радиокурс за изучаване на немски език. Радиопредаватели: София, Ст. Загора, Варна и Скопие. Ст. Загора, Герм. акад., Лекторат. [С., Придворна п-ца, 1942]. 15000 тир.

Ч. I. 80 с.

Ч. II. 140 с.

⁶ **Ан. Т. Чапкънов.** Немска кореспонденция. Съст... Пловдив, Търг. п-ца, 1942. 144 с. 2000 тир.

⁷ **Иван Михайлов и Люба Михайлова.** Аз говоря немски. Първа книга – първи стъпки. Самоучител. С., Отец Паисий, 1943, 25 с. 5000 тир.

⁸ **Анастасия Митева.** 1000 думи немски. Кн. VII. Урок 23 – 24. С., Виктория, 1943. с. 193–224. 5000 тир.

⁹ **Серафим Ив. Барутчийски.** Немска граматика. Пловдив, Хр. Г. Данов, 1909.

Ч. I. Етимология 1909. 223 с.

2. прераб. и доп. изд. Ч. I. Фонетика, етимология и морфология. С., п-ца Херман Поле и с-ие, 1925. 224 с.

3. изд. С азбучен показалец на глаголите. С., п-ца Херман Поле, 1931. 255 с. 5000 тир.

4. изд. С., Факел, 256 с. 5000 тир.

Ч. II. Синтаксис. Пловдив, Хр. Г. Данов, 1925, 267 с.

2. прераб. изд. С., п-ца Х. Поле, 1930, 208 с.

3. изд. С., Факел, 1943. 208 с. 4000 тир.

¹⁰ **Симеон Ив. Балкански.** Пълно ръководство за изучаване немски език по естествен път чрез американска метода. С прил. обширен разговорник. С., Ив. Лесичков (Шумен, п-ца Л. и Пр. Търговски) 1916. 126с.

¹¹ **Б. С. Мишайкова.** Немски език в три месеца. Най-бързо и лесно изучаване на езика без учител. С точното произношение в текста. С., п-ца Искра, 1916. 96 с. (Система Гоаб).

[2. изд.] С., С. Мишайков, 1917. 96 с.

¹² **Григор Касиев.** Ръководство за изучаване на немски език без учител. Ст. Загора, М. Касабов (С., п-ца Глушков) 1916. 68 с.

¹³ *Bulgdrsch in drei Monaten. Die schnellste und leichteste Erlernung der bulgarischen Sprache ohne Lehrer. Mit genauer Aussprache im Texte.* С., Buchdr. Iskra, 1916. 64 с.

¹⁴ **Ив. Д. Мишайков.** Ново практическо ръководство за най-леко и бързо изучаване немския език без учител. С произношение на български в текста. С., Придв. п-ца, 1909. VIII, 184 с.

2. попр. и доп. изд. 1916. VIII, 184 с. (Б-ка на самоучители).

3. попр. и доп. изд. [1917]. VIII, 184 с.

¹⁵ **Илия Бърдаров.** Немски в 100 дни. Сто уроци. Пълно ръководство за изучаване на нем. език. Плевен (п-ца Изгрев) 1941.

Ч. I. Изд. 160 с. 2500 тир.

¹⁶ Deutsch – bulgarisches Gesprächsbuch. S., Jeko Marinov, 1941. 5000 тир. I Gramatik. 48 с.

¹⁷ **Дончо Иванов.** Помагало за изучаване на немски език. № 1. Сладката каша и доброто дете. Приказка от братя Грим. С., п-ца Полиграфия [1941]. 32 с. 2000 тир.

¹⁸ Българин в Германия. Най-простата и най-лесната метода за бързо изучаване на немски език с най-точно произношение. С., п-ца Гутенберг, 1927. 33 с.

[2. изд.] С., п-ца Бл. Миладинови [1941] 32 с. 10 000 тир.

¹⁹ **Антон Безеншек.** Немска граматика с упражнения по Ф. Ановата метода. Пловдив, изд. авт., 1889, 112 с.

2. прераб. изд. 1902.

²⁰ **Антон Безеншек.** Ново практическо ръководство за лесно изучаване на немският език по Ф. Ановата метода. Пловдив, търг. п-ца на В. Ив. Спатаропулос, 1887. 112 с.

2. попр. изд. 1890, 110 с.

3. попр. изд. 1898. 112 с.

II. Българо-немска граматика. Курс вторий. Пловдив, търг. п-ца, 1889. 112 с.

²¹ **С. Калпакчиев.** Практическа немска граматика. Търново, п-ца Х. Т. С. Фъртунов, 1911. 90 с.